

De Atuatuken en de naam van Tongeren in de Oudheid

Van alle volkeren van Noord-Gallië weten we ongetwijfeld het minst van de Atuatuken. Volgens Caesar stammen ze af van de Kimbren en Teutonen. Zelfs als dat zo is, kunnen we ze nog niet met zekerheid Germanen noemen. Deze stammen waren etnisch heterogeen, daar waren namelijk periphere, noordoostelijke Kelten uit de Urnenveldcultuur bij, die ik «paleo-rheinlands» zou noemen. Hun naam, op filologische gronden veeleer *Atuatuci* dan *Aduatici*, is niet te scheiden van die van het *castellum* der Eburonen (*Atuatuca*), terwijl hun eigen oppidum geen andere draagt. Het enige bovendien wat we van *Atuatuca* kunnen identificeren, namelijk Tongeren, blijkt — op grond van archeologisch onderzoek — hoe langer hoe minder de voortzetting te zijn van de Ebuuroonse *Atuatuca*. Trouwens, het volk Tongeren (*Tungri*), dat aan de stad zijn naam gegeven heeft, heeft een deel van de oude Ebuuroonse gebied gezet. We staan dus voor drie onderscheiden entiteiten, de eerste twee alleen bekend door de veldtocht van Caesar in België, de derde, alleen bekend uit de tijd van het Romeins Imperium :

1° de volksnaam *Atuatuci*, met hun voornaamste ongehoemd oppidum, waarschijnlijk te situeren in Naams Haspengouw en tussen Samber en Maas (Entre-Sambre-et-Meuse);

2° het *Atuatuca* van de Eburonen, niet geïdentificeerd, maar noodzakelijk buiten het eigenlijke domein van de Atuatuken;

3° het *Atuatuca Tungrorum* zeker te identificeren te Tongeren, eveneens op het oude territorium van de Ebu-

ronen, maar dat kan niet het Atuatuca van de Eburonen (2°) zijn.

Blijkens deze drie homoniemen moeten we samen met andere vorsers, *atuatuca* als een soortnaam beschouwen voor een versterkte plaats of verzamelplaats, soortnaam overgenomen in de tijd van Augustus bij de stichting van Tongeren (ong. 15 v. Chr.), zoals ook de Gallische woorden *magō-* of *dūno-* gediend hebben om Romeinse steden aan te duiden, zoals Bauvais (*Caesaromagus*), Nijmegen (*Noviomagus*), Leiden (*Lugdunum*). Maar het ene schijnt niet van het andere af te leiden, noch *Atuatuci* noch *Atuatuca*. Namen als *Italica* zijn echte Latijnse benoemingen, met een zekere nationale bedoeling, onwaarschijnlijk om politieke reden in het geval van een herinnering van Atuatukēn.

We moeten dus die etymologiën afwijzen die alleen passen voor het etnoniem (zoals de Keltisch-Germaanse stam **wōt-* «in ekstase zijn, prophetiseren», Ndl. *woede*, Duits *Wut*, Gall. *wati-* «waarzegger», enz.), of voorslechts een van de twee toponiemen (zoals het element *adu-* in de naam van verschillende Europese waterlopen). We zijn dus geneigd beide namen terug te voeren tot een lexem **atuatā-* of **atuato-* («omheinde of versterkte ruimte»?) met het suffix *-uc-* verspreid in het Oude Rijnland en waarmee zowel toponiemen (bij voorbeeld *Nam-ucum* «Namen») als etnoniemen (b. v. *Sun-uc-i*, *Car-uc-es*, stammen in Germaans Rijnland) gevormd zijn. De Atuatukēn, die voortdurend in oorlog waren met hun burenen, zullen door hen wel «lieden van de kleine forten» genoemd zijn, aangezien *atuatuca* een ander soort versterkte plaats is dan *oppidum* (Caesar schrijft trouwens *castellum*, niet *castrum* of *oppidum* om het Eburoonse *atuatuca* aan te dui-

den). Daarom spreken we in het Frans van een *fortin* voor een kleinere vesting dan *fort* of *forteresse*.

Als het vroeger voorgestelde verband met Oudiers *faidche*, *faitche* «ruimte voor een fort, verblijfplaats; speel- of gevechtplaats» gegrond zou blijken, aannemelijk terug te brengen tot **wat-ic-iā-*, dan zou de eigenlijke betekenis van *atuatuca* met het iteratief en intensief prefix *at(e)*- verklaard kunnen worden, wat meteen ook de analyse met een *-uc-* suffix in *atuatuca* zou bevestigen. De afwisseling van de suffixen in *wat-ucā* en *wat-ic-iā* is nagenoeg dezelfde als bij *Nam-ucum* «Namen» en **Nam-iccā* «Namèche». Evenwel is de naam der moedergodinnen van Germania inferior, *matres Vatuiaae*, waarschijnlijk Germaans wegens de echt Germaanse uitgang dat. *-ims*, maar misschien ook een ontlening (cf. de naam van de zienerin *Veleda*, de Bataafse en Tongerse goddin *Viradecthis*, *Virathethis*) aan een andere afleiding van dezelfde Noord-Oost-Keltische stam **wat(u)-*, namelijk op *-iā* zonder prefix, waarvan de *matres Campestres* in dezelfde streek vertaald kunnen worden als: «godinnen van de velden» of beter «van de militaire kampen».